

Změnilo opětovné sjednocení Německa vnímání jeho dějin?

Richard J. Evans: Rereading German History (1800–1996 From Unification to Reunification). 1st ed. London/New York: Routledge, 1997, 256 stran, ISBN 0-415-15900-8.

Kniha historiografických esejů profesora R. J. Evanse (Birkbeck College, University of London) formálně pokrývá desetileté rozpětí období 1986–1996, avšak ve skutečnosti byly pouze tři příspěvky z jednadvaceti napsány v 80. letech. Všechny ostatní vznikly po roce 1990 a reflektují novou dimenzi sjednoceného Německa, jehož staronová role kontinentální mocnosti vyvolává intenzivní diskurz jak uvnitř Německa samého, tak především na mezinárodní scéně. Není bez zajímavosti recenzovat knihu, která je vlastně poskládaná z původních knižních recenzí významných publikací a časopiseckých článků (z nichž některé byly původně publikovány pouze v němčině), jejichž záběr se sice v některých dílčích aspektech překrývá, avšak jejich časové i tematické řazení z nich činí strukturálně překvapivě ucelenou práci, ilustrující vývoj diskurzu k tzv. německé otázce po rozpadu bipolárního uspořádání mezinárodních vztahů.

Název práce *Rereading German History* naznačuje autorovu výchozí pozici, spočívající v konstatování, že Německo, sjednocené v letech 1989–1990, přináší velkou výzvu v potřebě opětovného přehodnocení jeho novodobých dějin za účelem jejich pochopení v novém kontextu. Kniha zkoumá, v čem a proč se američtí, němečtí, britští a francouzští historici tolik liší (mnohdy dokonce zcela rozcházejí) ve výkladu dějinných událostí 19. a 20. století. Evans mj. tvrdí, že tyto reinterpretace německé minulosti odrážejí nikoli pouze dramatické politické změny posledních let, ale též vývoj disciplíny historiografie samotné. Míněn je ovšem tradicionalistický pohled na německou vysokou politiku, zahraniční politiku, politické strany, organizace a vlivné skupiny. Do dějin Německa však patří rovněž každodenní život jeho obyvatel a jejich zkušenost, sociální a kulturní dějiny masy německých mužů a žen, subjektivních elementů společenského vnímání doby, v níž žili. Evans si všímá, že někteří historici zaznamenali určité negativní jevy německé minulosti, o nichž bylo možné říci s mnohem delším časovým odstupem, že to byly vlastně ideové kořeny nacismu.

Název knihy má však i druhý význam, zahrnující sestup a pád Německé demokratické republiky, zhroucení berlínské zdi a opětovné sjednocení Německa. Soumrak rozdělení země dramaticky předznamenal pád komunismu ve střední a východní Evropě v období let 1989–1990. Autor poznamenává, že jen málo lidí bylo připraveno na takový vývoj, včetně něho samotného. Shodně s většinou odborných analytiků a komentátorů se domníval, že existence rozděleného Německa bude trvat ještě delší dobu a neočekával tak rychlý spád událostí.

V německé společnosti ovšem rychlé sjednocení obou částí země přineslo výzvu v podobě hledání nových podob identity, která byla po desetiletí v západním Německu tak pečlivě pěstována. Ovšem různé části politického spektra vnímaly její obsah odlišně. Zatímco pravice vnímala jako definiční znak identity antikomunismus, levice sdílela názor, že rozdělení země je částí ceny, kterou musí země platit za zločiny Třetí říše. Po znovusjednocení byly oba názorové proudy nuceny redefinovat identitu nově konstituovaného Německa v novém rozložení mocenských struktur a zájmů. Zejména pro historiky to znamenalo položit si nově formulované otázky, zasazující opětovné sjednocení do širšího historického kontextu německých dějin.

V prvé řadě zazněla otázka: *Znamená návrat velkého Německa skutečně znovuzrození agresivního německého nacionalismu? Mají dějiny moderního Německa více výkladových*

rámců? A jestliže ano, ke kterému z nich (jestliže vůbec) se nejspíše obsahově váže diskuze o znovusjednocení?

Další významná otázka: *Jakým způsobem a do jaké míry ovlivnilo sjednocení způsob, jakým píšou historici o minulosti Německa? Může nová situace reprodukovat věhlasný Historikerstreit (spor historiků SRN) z poloviny 80. let, který vyústil v relativizaci zločinů nacistického režimu? Způsobili snad němečtí historici ústupem od předchozího hodnocení „zvláštní cesty“ k modernitě, známé Sonderweg, vznik názoru, že kořeny nacionálního socialismu tkví hluboko v minulosti Německa? Opustilo Německo definitivně přesvědčení o své výjimečnosti?*

V rozsáhlé diskuzi, jejíž obrysy Evansova kniha *Rereading German History* zachycuje, zazněla řada odpovědí, z nichž žádná ovšem není černobílá a jednoznačně zformulovaná. Na to jsou novodobé dějiny Německa příliš komplikované a nejednoznačné.

Recenzovaná publikace je rozvržena do pěti kapitol, z nichž každá zahrnuje určitý časový a tematický okruh. První z nich (*Přehledka velkých příběhů*) se soustřeďuje na některé nové syntetické pohledy na „příběh“ prvního sjednocení Německa, k němuž došlo za vlády kancléře Bismarcka. Např. německý historik T. Nipperday zastává názor, že tehdejší průběh sjednocení byl „přirozeným“ a „nevyhnutelným“ dějinným procesem, zatímco současně odděluje konsekvence tohoto kroku od Hitlerova příchodu k moci o šedesát let později a pokouší se poskytnout argumenty legitimizující jednotu Německa.

Definitivně je opuštěna teze (dokonce protagonistou tohoto názoru Hansem-Ulrichem Wehlerem), že kořeny nacistické diktatury spočívaly v německé „zvláštní cestě“ k modernitě. Všichni historici, píšící o éře „železného kancléře“ (včetně Wolfganga J. Mommsena), připouštějí, že to byl právě Bismarck, kdo položil základy „šedých kontur“ moderních německých dějin, které po jeho smrti našly strašlivé vyústění v německé politické kultuře. Posledním analyzovaným autorem první části je francouzský historik Joseph Rovana, u něhož Evans nalézá výraznou tendenci záměrného přehlížení nepříjemných aspektů německých dějin v zájmu harmonie současné evropské jednoty. „*Rovanovo dílo zcela zřetelně ilustruje nebezpečí, které pro vědecký přístup historiografie skrývá její podřízení politickým cílům.*“¹ Obdobný dojem o účelovosti některých tvrzení získal recenzent z pražské přednášky prof. Rovana.

V obecné poloze je zde obsažen problém tématu Německa v dějepisectví (týká se ovšem i dalších zemí), tedy problém výběru faktů a dějů, které jsou jako relevantní vědecky pojednány. Není v moci historiků ani politologů, sociologů a dalších, aby pojednali všechna fakta a děje. Nutné zúžení ovšem implikuje rovněž interpretační přístup.

Druhá kapitola knihy se soustřeďuje na roli vzorů autority a revolt moderních dějin Německa a na způsoby, jakými se s nimi vyrovnávají historici. Mnozí upozorňují na tradici silného státu, jejíž kořeny spatřují v období absolutismu 17. a 18. století. Evans říká, že je to právě tato tradice, jejíž možné oživení je tak drahé obhájcům „nové pravice“. V této souvislosti upozorňuje na zarážející strnulost, s níž německé práce lpí na metodologickém konceptu weberiánského výkladu státu a ignorují mnohem přínosnější koncept francouzského historika a filozofa Michela Foucaulta.

Tato část se rovněž zabývá otázkami víry a náboženství. Upozorňuje na diskriminaci katolíků, k níž docházelo ze strany Bismarckova protestantsky orientovaného státu, a na roli liberálů ochotných v éře *Kulturkampf* s mimořádným entuziasmem obětovat občanské svobody ve jménu intelektuálního pokroku Německa.

Poslední část druhé kapitoly se věnuje rozboru objemného třísvazkového díla německého historika H. A. Winklera, který je považován za velkého poválečného německého historioografie. Studie, publikovaná v polovině 80. let, se zabývá dělnickým hnutím a sociálními dějinami Výmarské republiky. Analýzou tehdejších událostí dospívá k závěru, že německá sociální demokracie svou neschopností nalézt konsenzus s ostatními politickými subjekty otevřela cestu k nacistickému převzetí moci. Winklerovy postoje byly vždy blízké současné SDP, jejíž sjezd v Bad Godesbergu v roce 1958 odmítl fatální nesnášenlivost jako

dědictví marxismu a nastolil požadavek spolupráce s nesocialistickými politickými uskupeními, včetně získávání politických stoupenců z jiných než tradičně dělnických vrstev německé společnosti.

Třetí kapitola se zabývá intelektuálními kořeny Třetí říše. V jejím úvodu Evans konstatuje, že téma myšlenkového zázemí nacismu bylo v období 60.–80. let opomíjeno. Současně si klade otázku, do jaké míry byly tyto myšlenky přijatelné pro německou společnost a pro její elity. Konstatuje, že pod vlivem marxismu a sociální historie se výzkum soustředil na detailní, často kvantitativní zkoumání třídní základny nacismu. Koncem 80. let se však teoretici obrátili k myšlenkové struktuře a idejím nacismu. V duchu postmoderního diskurzu je začalo spíše zajímat, co si lidé mysleli a říkali, než jak se chovali. Znovuobjevení „zapomenutých obětí nacismu“, jako byli cikáni, „asociálové“, mentálně a fyzicky handicapovaní, kteří se stali oběťmi eutanazie, to vše posunulo do centra pozornosti rasismus, eugeniku a sociální darwinismus na úkor dosud převládající třídní analýzy odporu proletářských vrstev a kolaborace elit s nacistickým režimem.

Zhroutení veřejného pořádku v počátcích Výmarské republiky způsobila činnost polovojenských oddílů Freikorpsu, které se staly důležitým politickým faktorem nového německého státu. Vstupní esej zkoumá étos těchto protonacistických band proslulých brutálním zacházením s ideovými odpůrci a polemizuje s psychoanalytickým výkladem tohoto fenoménu, jak jej ve své studii *Male fantasies* poskytl Klaus Theweleit, myšlenkově navazující na sexuální-politologické freudiánské revoluční teorie, které v 60. a 70. letech uplatňoval W. Reich. Theweleit předznamenal rovněž mnohé z později uplatňovaných postupů feministických výkladů, které pomohly lépe porozumět Třetí říši.

Přibližně od 60. let se v centru pozornosti historiků ocitla doktrína sociálního darwinismu 19. století, od něhož vedou zřetelné vývojové linie k agresivitě vražedného rasismu nacistického režimu. Rasismus se znovu ocitl v centru pozornosti v 90. letech, a to zejména v souvislosti s hnutím skinheads a s rasově motivovanými násilnostmi na Turcích a na další menšinových skupinách.

Závěr třetí kapitoly se zaměřuje na historii německého antisemitismu. V roce 1996 se stala bestsellerem kniha amerického politologa Daniela Goldhagena *Hitlerovi ochotní katané*, která na obou březích Atlantiku vyvolala bouřlivou diskuzi mezi profesionálními německými historiky a jejím autorem. Hlavním bodem sporu se stala teze, že muži provádějící exterminaci Židů ve Třetí říši nekonali na základě hluboce zakotvené německé tradice poslušnosti, nebo fanatické oddanosti nacistické ideologii, ale v důsledku fanatického antisemitismu, který nalézal potěšení v dlouhodobém a systematickém zabíjení Židů. Goldhagen obvinil německou politickou kulturu 19. století z toho, že byla hluboce prodchnuta myšlenkami eliminace židovského elementu, což považuje za faktor, který se nevyskytl v žádné jiné zemi. V souvislosti s tím, co po znovusjednocení psali komentátoři velkých německých listů (např. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*) o traumatech minulosti, která budou konečně zapomenuta, se náhle zdálo, že stále se vracějící myšlenka německé viny je přítomna na staletí. Evans (podobně jako jeho němečtí kolegové) ovšem polemizuje s Goldhagenovou jednostranností a poukazuje na nepřesvědčivost jeho argumentů, které jsou konfrontovány např. s nepřítomností antisemitismu v početné mase německého dělnictva, které Goldhagen naprosto ignoruje. Konstatuje, že skutečným zdrojem hněvu historiků (a nikoli pouze německých jako S. Friedländer, G. Craig aj.)² je to, že sdělovací prostředky naprosto ignorují dlouhá léta jejich vědeckých, seriózních faktů podložených výzkumů, zatímco předmětem masového zájmu a diskuze učiní knihu, jejíž odborné kvality vykazují citelné mezery, zejména metodologického rázu. Goldhagen například zcela nadřazuje vypovídací schopnost vzpomínek žijících obětí holocaustu nad seriózní rozbor obsahu dalších dokumentů vysvětlujících charakter rozhodování tehdejších aktérů. Evans se rovněž pozastavuje nad enormním zájmem veřejnosti o tuto knihu, zejména ve Spojených státech, v Německu, ve Velké Británii a v Izraeli, kde se prodávala v nevídaném rozsahu. Důvody spatřuje v naprosto zjednodušeném podání dramatické a komplikované his-

torické látky (doslova „*stark simplicity*“), v černobílé argumentaci redukcující složitou problematiku emotivním podáním a v expresivním využití empirických detailů. Zamýšlet se lze ovšem nad závěrem, že hrůzy nacistické minulosti nezmizely, neboť se staly symbolickou součástí poválečné západní kultury a německého politického diskurzu. Vážení britští odborníci na německou historii jako Ian Kershaw nebo A. Paucker knihu pro její zjednodušování odsoudili.³

I přes řadu připomínek a nesouhlas se totiž Goldhagenovo dílo stalo fenoménem i v samotném Německu, kde se na jeho přednáškách scházely stovky a tisíce převážně mladých lidí v Mnichově, ve Frankfurtu, v Berlíně, v Hamburku a v dalších městech, což je pro odbornou tematiku zájem nevídaného rozsahu. Vystupoval jako starozákonní prorok varující vztyčeným prstem Němce před jejich nedávnou minulostí. Goldhagenova prezentace děsivých detailů, kterou odmítli kritici jako Hans Mommsen, byla zřejmě právě tím, co veřejnost oslovilo. Odborné diskuze, vedené v rovině abstraktních teorií „přeintelektualizovaného“ uvažování o éře Třetí říše, zcela zanikly vedle popisu projevů hloubky sadismu a krutosti osobně identifikovatelných naplňovatelů „konečného řešení“.

Čtvrtá kapitola s názvem *Tváře Třetí říše* klade na základě zkoumání biografických faktů některé kontroverzní otázky, týkající se tak věhlasných a současně komplikovaných postav nacistického Německa, jako byl např. renomovaný dirigent Wilhelm Furtwängler, jehož pověst rozhodně přesahovala oblast Německa a Rakouska. V letech 1925–1926 byl hostujícím dirigentem Newyorské filharmonie a v roce 1936 nahradil Toscaniho ve funkci stálého dirigenta. V USA byl však částí kulturní scény považován za kontroverzní postavu v důsledku aktivní podpory nacismu. Vrátil se tedy natrvalo do Německa, kde dirigoval řadu koncertů, jež byly součástí nacistických obřadů. Např. v jeho provedení zazněla Beethovenova Devátá symfonie v roce 1942 na oslavu Hitlerových narozenin. Evansova esej, publikovaná v roce 1992 v *Times Literary Supplement*, vyvolala i po letech (Furtwängler zemřel v roce 1954) rozhořčený střet mezi jeho zastánci a odpůrci, kteří tvrdili, že ani sebegeniálnější tvůrce působící na vysokém postu nacistického režimu nemůže být považován za velkého umělce. Evans nabízí vysvětlení, že Furtwängler (podobně jako mnoho dalších konzervativních nacionalistů v Německu) přivítal „nacionální revoluci“ z roku 1933, v níž spatřoval návrat k „normalitě“. Proto vědomě *spolupracoval s nacistickým establishmentem*, aniž si však uvědomil, jak obrovskou ničivou energii skrývá fanatismus a krutost nacionálněsocialistického režimu. Göbbels a Rosenberg jej ovšem v letech 1934–1935 hrubě zmanipulovali pro své propagandistické záměry. Později se dirigent snažil drobnými gesty naznačit distanci od režimu, který ovšem dokázal přejít jejich význam, neboť si byl vědom, že přítomnost věhlasného dirigenta dodává Německu určitý respekt kulturních kruhů. Svázán vlastními ambicemi nedokázal Furtwängler přesáhnout stín své *omezené rezistence* a zaujmout stanovisko zásadního odporu, *Widerstand*. Osobní tragédie lidí tohoto formátu spočívala v neschopnosti odmítnout skvělé možnosti, které zločinný režim nabídl uplatnění jejich talentu. Jak v této souvislosti nevzpomenout na kongeniální novelu K. Manna *Mefisto*.

Do určité míry podobný příběh nabízí život Hitlerova osobního architekta Alberta Speera, jehož paměti dodnes patří k nejcitovanějším vnitřním pohledům na špičky Třetí říše (*Inside the Third Reich*). Speer byl inteligentní, vzdělaný a kultivovaný muž personifikující vůli vzdělaných Němců spolupracovat s režimem na rozvoji Německa. To na počátku. Posléze, v kritické konečné fázi, si přáli udržet režim při životě. Neboť v nacistickém režimu spatřovali *instrument sebeuplatnění*, který by jim nikdo jiný nedokázal nabídnout (nabízí se příklad nad jiné charakteristický – raketový konstruktér Werner von Braun).

Speer se záhy ocitl v nejužším kruhu Hitlerových přátel a spolu s ním snil o grandiózní přeměně Berlína na hlavní světovou metropoli. V roce 1942 přijal funkci ministra výzbroje a s nesmírným nasazením zvyšoval válečný potenciál Třetí říše. Evans konfrontuje názory na Speera, zejména upozorňuje na knihu-interview autorky G. Sereni, která několik let vedla se Speerem nekončící rozhovor, v němž odhalila nová fakta a pohledy na po-

stavu, která ji fascinovala svou mnohoznačností. Na řadě situací usvědčila Speerovy paměti ze lži, ze zavádění i z manipulace s fakty, a tak rozbila mýtus „ušlechtilého“ nacisty. Mj. např. zjistila, že Speer vstoupil do NSDAP již v roce 1931, tedy mnohem dříve, než sám uváděl na svou omluvu. Když potřeboval v roce 1941 pro své dělníky ubytování, neváhal „odstranit“ Židy z Berlína. Věděl rovněž o vyhnání Židů z ghetta v Bialystoku pro účely „přesídlení“, viděl brutální a vražedné podmínky v podzemní továrně Dora vyrábějící „zbraně odplaty“ aj. Dne 12. 4. 1945 ve chvílích, kdy sovětská armáda stála před Berlínem, Speer zorganizoval provedení Wagnerova *Soumraku bohů* v podání Berlínské filharmonie, jakousi zádušní mši za zemřelý režim. Speer musel lhát sám sobě, aby sám sebe ospravedlnil. Vzдор pokusům o pokání setrval do poslední chvíle v *sebespravedlňování* vlastního podílu na obludném mechanismu Třetí říše.

Poslední stať čtvrté kapitoly je věnována protichůdným pohledům historiků na významného britského politika W. Churchilla. Kritické přehodnocování jeho osoby se datuje zejména do období 70. a 80. let. Levicově orientovaní historici nemohou zapomenout na jeho tvrdý postup proti stávkujícím horníkům před první světovou válkou, zatímco historik David Irving, obdivovatel Hitlera, v něm vidí opileckého, egoistického válečného štváče, který záměrně připravoval vypuknutí druhé světové války. Ovšem toto tvrzení bral ve Velké Británii vážně jen málokdo a M. Thatcherová se často familiárně odvolávala na „Winstona“.

Nicméně Irvingovy „bizarní“ názory (jak známo, popírá též existenci holocaustu) zřejmě konvenují některým mladším historikům. J. Charmley např. Churchillovi vyčítá, že promrhal britské zdroje bojem proti Hitlerovi, což oslabilo impérium tak, že neudrželo systém kolonií. Tvrdí, že by si teritoria jako Indie, Keňa nebo Uganda vedla mnohem lépe pod britskou správou než v rámci vlastní samostatnosti. Dále klade Churchillovi za vinu, že „zahubil“ samostatné vystupování Velké Británie vůči USA a že se na konferenci v Jaltě nechal „vymanévrovat“ bezskrupulózním Rooseveltem, jehož jedinou myšlenkou údajně bylo nahradit britský vliv dominancí USA. Soustředěním sil a pozornosti na válečné úsilí měl Churchill otevřít cestu k moci labouristům a k jejich socializujícím reformám.

Evans uvádí, že uvedené názory mladého historika představují klasický postoj „jupí generace“, mladých, strmě vzhůru stoupajících profesionálů, představujících charakteristický výtvar éry thatcherismu. Ctížádostivec z rodiny liverpoolského dokařského dělníka, který odložil svůj regionální přízvuk a zvyky rodinného prostředí v Oxfordu, není žádný hlupáček. Napsal tlustou knihu (*Churchill: The End of Glory*), opřenou o solidní výzkum, a v některých pasážích (např. posouzení Churchillovy role v norském tažení) působí velmi přesvědčivě. Ve skutečnosti ovšem kniha sama nezpůsobila tolik rozruchu jako její recenze v *The Times* z pera Alana Clarka (vojenského historika a vysokého úředníka vlády M. Thatcherové), který na jejím základě tvrdil, že pouze Churchillův politický radikalismus způsobil, že na jaře roku 1940 nebyly zahájeny předběžné mírové rozhovory s Hitlerem. A dále vyvozoval, že Churchillovo tvrdohlavé trvání na bezpodmínečné porážce Německa připravilo Velkou Británii o možnost hájit soustředěnými silami pozice impéria na Dálném východě, především Malajsii a Singapur. Podobně mu vyčítá, že zmařil misi R. Hesse, který údajně přivezl „skvělé podmínky“ jednání. Odlišným postupem mohl Churchill údajně zabránit uchvácení střední a východní Evropy Stalinem.⁴ Evans uvádí, že podobné argumenty jsou součástí intelektuálního útoku pravicových konzervativců na oddanost Velké Británie myšlenkám integrované Evropy. Clarkovy názory implikují zachování nedotčené britské „suverenity“, dominující zemím tzv. třetího světa. Přední britští odborníci na Třetí říši považují ovšem názory Clarka a Charmleyho za politické fantazie, spekulující o možnostech zachování britského impéria. Setrvávají v přesvědčení, že nebylo naprosto možné uzavřít s Hitlerem trvalý mír, stejně jako byl neodvratný poválečný rozklad britského impéria.

Evans konstatuje, že Charmley (podobně jako další neokonzervativní historici) neotřesitelně věří, že individuum je jedinou hybnou silou historie. Většina historiků zastává

však názor, že britské impérium zničila stejná neosobní síla dějinného vývoje jako všechny ostatní říše, tedy nikoli bojovné úsilí jedince. Churchillův odpor vůči separátnímu míru s Hitlerem nebyl výrazem jeho bytostného odporu k nacismu, ale vyjadřoval většinový postoj britských mocenských elit v letech 1940–1941.

Poslední (pátá) kapitola se zabývá sjednocením Německa a následujícím vývojem. Vsaazuje opětovné sjednocení obou částí Německa do historického kontextu a varuje před pokušením, jemuž podléhá značná část politiků a novinářů z pravé i levé části politického spektra, totiž před tvrzením o návratu tradičního německého nacionalismu či o zrození „čtvrté říše“. Evans upozorňuje na některé reakce politických uskupení na britské scéně. Levice je tradičně nedůvěřivá ve svých názorech na Německo a v tomto duchu také hodnotila průběh občanské války na území bývalé Jugoslávie, kterou vnímala prizmatem historické a politické vazby Chorvatska a Německa. Podezřívavě a nepřátelsky pohlížela na sjednocení Německa také britská pravice, a to z obavy z německého militarismu a z mnoha podob pangermánského nacionalismu, z nichž pouze jediná vrcholila Třetí říší. Do vypuknutí první světové války sdílela pangermánské ideje pouze menší část obyvatel Německa, nicméně z těchto ideových kořenů vzešlo po první světové válce množství pseudovědeckých a pseudohistorických publikací, zdůvodňujících historické poslání Německa ve střední Evropě, méněcennost Poláků, Rusů a Židů.

Poválečná identita Němců po roce 1945 nesla stopy složitého vývoje, jednak jako důsledek nutnosti vyrovnání se s nacistickou érou, jednak v důsledku studené války (podle britských historiků koncept „vyrovnávání se s minulostí“, *Vergangenheitsbewältigung*, uplatňuje konzervativní část německých politiků a historiků i vůči sousedním zemím). Konzervativně orientovaní neonacionalističtí historici posilovali po skončení války otrěsenou sebedůvěru Němců relativizujícími argumenty o tom, že také mnoho dalších režimů v dějinách spáchalo zločiny srovnatelné s nacistickými. Tato tvrzení převážně apelovala na antikomunistickou identitu západního Německa, které koneckonců tvořilo „bojovou linii“ svobodného světa. Tuto situaci ovšem převrstvila koncem 80. let euforie ze znovusjednocení rozdělené země.

Novou situaci po pádu berlínské zdi reflektovala odlišně pravice i levice. Levice v západním Německu otevřeně oponovala (za všechny uvedme Günthera Grasse) sjednocení z obavy před inspirací ke znovuzrození tradičního nacionalismu. Nová pravice naproti tomu obviňuje levici ze zneužívání historické paměti a obětí nacismu k tomu, aby historicky zdůvodnila ideologii multikulturalismu a politicky motivované kampaně proti přehnané nechuti Němců vůči cizincům. Zjevné projevy rasismu mladých neonacistů vyvolávaly pochybnosti o hloubce demokratické proměny německé společnosti. Kniha esejí *Die Selbstbewusste Nation* sehrála v polovině 90. let zásadní roli při pokusu ustavit novou autentickou pravici v nových podmínkách, která měla představovat jakousi syntézu tradičních elementů pravicového a levicového myšlení.⁵

Část autorů (A. Graw, H. Schwilk aj.) odmítla výslovně konzumerismus a hedonismus současné německé společnosti a požadovala posílení kolektivního étosu spolu s posílením role státu. Opakovaně obviňují sdělovací prostředky SRN z levicové orientace a z „intelektuálního terorismu“, který je důsledkem dominující pozice generace roku 1968. Konkrétnější důkazy pro své tvrzení však neuvádějí, což Evans kritizuje. Historik Rainer Zitelmann odsuzuje feminismus jako substituční ideologii za situace, kdy marxismus selhal. Snad nejvýznamnějším bodem protestu většiny autorů je pokračující soustředění pozornosti historiků a veřejné diskuze na zločiny Třetí říše. Brigitte Seebacherová-Brandtová (vdova po kancléři W. Brandtovi) požaduje, aby se Němci konečně oddělili od pocitu národní viny za nacismus. Němci přece nemohou donekonečna nést Kainovo znamení (U. Schacht). Jako lék na osvětímský syndrom navrhuje tentýž autor bezvýhradnou podporu Státu Izrael. Karl-Eckhard Hahn tvrdí, že náhle je Bismarckova říše opět aktuální.

Jen malý průřez spektrem názorů naznačuje, že se autoři často ocitají v pasti paradoxních tvrzení a protimluvů. Konečně oni sami diagnostikují německou národní identitu ja-

ko pokroucenou a zapíranou.⁶ Evans uzavírá, že diskuze, kterou kniha vyvolala, dokládá *názorovou dezorientaci německé pravice*, způsobenou především ztrátou integrujícího faktoru – antikomunismu.

Přestože britský historik, esejista a znalec Německa Richard J. Evans v závěrečné úvaze vyčítá německým dějepiscům, že v situaci po znovusjednocení nebyli schopni uspokojit požadavky čtenářů i nakladatelů po nových (rozuměj reinterpretovaných) studiích hodnot,⁷ postojů a pocitů společnosti, nalezneme v knize množství podnětů k úvahám o Německu, které v českém prostředí výrazně postrádáme.

Pohledy našich publicistů zredukované pouze na problematiku sudetoněmecké otázky a na údajnou nutnost přehodnotit dekrety prezidenta Beneše vyznívají v této perspektivě jako účelově zavádějící a pochopení současného Německa prospívají jen pramálo. Češi potřebují rozumět Německu i jeho novodobým dějinám a recenzovaná kniha představuje v tomto ohledu cenný příspěvek.

Václav Houžvička

¹ Evans, Richard J.: *Rereading German History 1800–1996*. 1st ed. London/New York: Routledge, 1997, s. 3.

² Evans se zmiňuje o protestech proti simplifikujícímu posuzování německé politické kultury a národní mentality, které se ozvaly i v Izraeli. S. Friedländer Goldhagenovi dále vytýká, že jako politolog ignoruje diskontinuitu a změny v německých dějinách ve vztahu k antisemitismu. Viz podrobněji tamtéž, s. 170–171.

³ Viz tamtéž, s. 168.

⁴ Podobné spekulativní reinterpretace historie se ovšem objevují vždy s určitým časovým postupem od dějinných událostí a českému čtenáři v této souvislosti poskytují některé zajímavé paralely s tendencemi přehodnotit poválečný transfer sudetských Němců.

⁵ V knize třiceti esejů *Die Selbstbewusste Nation*, vydané v roce 1995, publikovali své příspěvky Botho Strauss, Ernst Nolte, Rainer Zitelmann, Brigitte Seebacherová-Brandtová, Ulrich Schacht a další. Aktuálně je zajímavá formulace z příspěvku publicisty Petera Meier-Bergfelda, vídeňského zpravodaje *Rheinischer Merkur*, který charakterizoval Rakousko jako druh konzervativní utopie reprezentující všechno, co současné Německo není. Bergfeld zde nachází nedostatek tržní ekonomiky, odmítnutí individualismu a příklon ke křesťanským ideálům. Podle jeho názoru je Rakousko předmoderní společností, která se úspěšně vyhnula poválečné „reeducaci“. Jeho úvaha, které předchází zatracení hranice na Odře a Nise jako stalinské kreace a odmítnutí italské hegemonie nad jižním Tyrolskem, končí výslovným vyjádřením naděje, že nastane den sjednocení Rakouska s Německem! Evans konstatuje, že uvedený příspěvek představuje jediný názorový extrém v celé práci.

⁶ Viz Evans, Richard J.: cit. dílo, s. 233.

⁷ Viz tamtéž, s. 240.